

Orla Lehmanns tale ved Roskilde Stænderforsamling II.

Taler

Orla Lehmann
Jurist og politiker

Sted

Roskilde

Omstændigheder

Taler, holdt i Roskilde Stænderforsamling 1846 Værnepligtssagen var i 1842 indbragt saa sildigt, at Kommissarius maatte tage den tilbage, og i 1844 i en saadan Tilstand, at Forsamlingen maatte fraraade den. I 1846 forelagdes den 10de August, 26 Dage efter Forsamlingens Aabning, 36 Dage forinden dens forud bestemte Slutning; men ved strengt Arbejde lykkedes det Komiteen at fremlægge sin meget omfattende Betænk ning den 8de September, og da det ikke lykkedes Sagens mange Modstandere at faa den udsat til næste Samling, og da der indrømmedes en Forlængelse af Samlingen paa 8 Dage, blev den efter en meget omfattende Behandling tilendebragt derved, at Lovudkastet vedtoges med en Række af frisindede Ændringer. Sagen mødte stærk Modstand fra de hidtil fritagne Samfundsklassers Side. Navnlig strømmede der en Mængde Petitioner ind fra alle Landets Kjøbstæder, og i Stænder salen blev den slet forsvaret af den militære Tilforordnede, og heftig angrebet af flere af Forsamlingens dygtigste og indflydelsesrigeste Mænd. Derimod fandt den i Komiteen, som raadede over gode Kræfter, og i hvilken navnlig Oberst Abrahamson udfoldede en betydelig Virksomhed, en meget grundig Behandling, og i Kammerherre Scavenius en loyal og korrekt Ordfører. Jeg havde taget levende Del i Komiteens Arbejde, og Stændertidenden viser, at jeg for en ikke liden Delbar Diskussionen. Mine for skjellige Taler, som strax efter Sessionens Slutning ud gaves i et særskilt Skrift, har jeg her sammenarbejdet i tre Afsnit, af hvilke det første omhandler Sagen i Al mindelighed og de vigtigste Hærorganisationen vedkom mende Systemer, som derved bragtes under Overvejelse, det andet angaar de særlige Spørgsmaal af overvejende Betydning, det tredje mit Foredrag under Slutnings behandlingen. De af mig enten ene eller i Forbindelse med andre Medlemmer af Komiteen stillede Amendements sejrede ved Afstemningerne. - Modstanden mod denne indgribende Reform var imidlertid ikke brudt derved, at Stænderne understøttede Regeringens, navnlig af Kongen selv fremdrevne, For slag, og Sagen henstod uafgjort, da Forfatningsforandringen 1848 indtraf. Værnepligtssagen kom saaledes til ved Siden af Grundloven at sysselsætte den grundlovgivende Forsamling, i hvilken jeg ikke havde Sæde. Men ved at sammenholde, hvad der dengang blev Lov og meget af hvad der senere er blevet gennemført, med mine Fore drag, vil man finde, at de fleste af de deri indeholdte Tanker efterhaanden ere blevne til Virkelighed. Netop derfor er det dobbelt Pligt for mig at tilføje, at jeg skylder Meget deraf mit nøje politiske og personlige Forhold til daværende Kaptain Tscherning.

Stilling — Underklasserne.

Om intet Punkt have Meningerne været saa delte, som om Tilstedeligheden af og Betingelserne for Stilling. Alle Komiteens Medlemmer have været enige om at fraraade det i Udkastet derfor opstillede System, men det er ikke lykkedes dem at enes om de Bestemmelser, som de ville tilraade i sammes Sted. Der foreligger ikke mindre end fire nye Forslag, og hertil er under Forhandlingerne her i Salen endnu kommet et femte, som gaar ud paa aldeles at forbyde Stilling.

Det maa derfor være mig tilladt at udtale mig noget udførligere om dette Punkt, og da navnlig at begrunde det Forslag, som jeg i Forening med et andet Medlem har fremsat.

Saa fremt Værnepligtens Opfyldelse var den samme for Alle, ligesom selve Pligten er det, vilde der natur ligvis ikke være Tale om, at den Ene kunde træde i den Andens Sted; thi da vilde Enhver personligen have at opfylde den for Alle lige Tjeneste. Først naar Staten ikke kan anvende alle de Kræfter, som Værnepligtsloven stiller til dens Raadighed, eller i alt Fald kun kan anvende dem i ulige Grad, først da opstaar der en Forskjellighed i Vilkaar, som fremkalder det Spørgsmaal, hvorledes Askillelsen skal gøres. Her har man da hos os, som overalt, taget sin Tilflugt til Lodtrækningen. Det er ikke et Lotteri, hvorved Staten tilspiller sig et vist Antal Individider, men det er en indbyrdes Afgjørelse mellem flere lige Berettigede og lige Forpligtede; det er den Udvej, hvorved man hellere vil lade Tilfældigheden, end Vilkaarligheden skille dem imellem. Den, som Loddet træffer, maa Staten tage imod; thi den har prøvet dem Alle, og udsondret dem, der ikke ere brugbare. Ingen kan stedes til Lodtrækning, som ikke i forvejen er anerkjendt som tjenstdygtig. Træffer Loddet ham, maa han modtages; men han kan ikke være bleven utjenstdygtig derved, at Loddet ikke træffer ham, og han kan altsaa ikke vrages, hvis han frivillig stiller sig for en Anden. Snarere maa det være en anbefaling, at han kommer med sin gode Villie, hvilket Staten selv erkjender ved at tilstede forlods Udskrivning af dem, som frivillig dertil melde sig forinden Lodtrækningen. Derved erklærer den nemlig, at, medens Alle, der stædes til Lodtrækning, ere den lige kjære, saa ere de den dog de kjæreste, som selv ønske at indtræde i Tjenesten. Hvilken Bevæggrund der bestemmer ham, er Staten aldeles uvedkommende. Enten det er Lyst til den militære Tjeneste, eller Venskab for den, hvis Tjeneste han overtager, eller de Penge, som han erholder i Vederlag derfor, saa bliver det lige sandt, at Staten er fyldestgjort, naar den blandt dem, den selv har erkjendt for brugbare, erholder saa mange, som den fordrer; thi i selve Lodtrækningen ligger, at Staten ingen større Ret har til den Ene, end til den Anden, og den beholder lige mange lige Forpligtede, om end nogle af dem bytte Vilkaar. Det forekommer mig derfor utvivlsomt, at, saalænge Staten ikke kan bruge Alle, hvorved Spørgsmaalet om Stilling af sig selv bort falder, kan Stilling ikke forbydes.

Men deraf følger dog ikke, at Stilling skal være aldeles fri. Det er nemlig vel saa, at Alle, der stædes til Lodtrækning, ere lige berettigede og lige forpligtede, men

at de ere lige gode, er naturligvis kun en Fiktion.

Tvertimod er Intet vissere, end at der i deres Godhed findes omtrent lige saa mange Grader, som der er Individier. Dersom det nu kunde tilstedes Militæretaten selv at udse dem, den helst vilde have, da kunde man vente at faa alle de Bedste, d. e. til Forsvaret mest Brugelige; men er det Lodtrækningen, som gjør Udslaget, da er det lige saa utænkeligt, at den kunde ramme alle de Sletteste, som alle de Bedste. Den vil give en Blanding af begge Dele, og Resultatet altsaa blive Udtrykket for den Middel godhed, hvormed Staten maa lade sig nøje. Derimod er det ingenlunde utænkeligt, at den frie Stilling efter Lodtrækningen vilde trykke Armeen ned under denne Middel godhed; thi skjønt Formuenhed ikke er det Samme, som Godhed, er den i det Hele og Store dog en Garanti baade for større Dannelse og for personlig Delagtighed i Fædrelandets Interesser — altsaa for tvende Egenskaber, der have stor Betydning for Armeens Værd baade i Fred og i Krig. Men det er selvfølgelig de formuende Samfundsklasser, som ved Stilling ville unddrage sig fra den personlige Opfyldelse af Værnepligten, og det er blandt de Ringeste, de ville søge deres Stillingsmænd, fordi disse ville være de billigste. Følgen kunde derfor let blive, at Hæren væsentligen kom til at bestaa af de lavere Folkeklasser, og skjønt det vilde være mindre uretfærdigt, at de Formuende skulde tilkøbe sig deres Fritagelse ved Offre, som væsentligen kom de Uformuende til Gode, end naar de nød den i kraft af et Privilegium, saa er det dog indlysende, at Armeens Værdighed og Brugbarhed vilde synke i samme Grad, som den kom til at bestaa af Proletarier. Derved vilde ikke blot den store sociale og politiske Fordel af Stændernes Sammen smeltning til en national Enhed forspildes, men ogsaa Armeens Styrke svækkes, naar den ikke længer var en fyldig Repræsentation af hele Folket, men tvertimod berøvedes netop de Kræfter, der som en Surdeig skulde hæve den hele Masse. Armeen vilde lettere kunne blive farlig for Folkets Frihed og mindre paalidelig ligeoverfor Landets Fjender. Jeg tror saaledes at have vist, at saa lidt som man kan forbyde al Stilling, uden at forsynde sig mod Individernes Ret, saa lidt kan man gjøre den fuldkommen fri, uden at tilsidesætte Hærens, og altsaa ogsaa Statens Tarv.

Vi staa altsaa her mellem tvende Systemer, der gjensidigen udelukke hinanden. Begge have her fundet Forsvarere; om begge foreligger der Forslag til Afstemning; for begge kunne anføres gode Grunde. Netop derfor ere de i deres Yderlighed begge forkastelige; thi man kan ikke vedtage noget af dem, uden derved at krænke berettigede Hensyn. Opgaven kan derfor kun være: at udsone

Modsatningerne ved en hensigtsmæssig Mægling. Her om nogensinde er et »juste milieu« det Rette.

Et vigtigt Moment i denne Henseende er det, at ingen Stilling — eller Fritagelse, Frikjøb, Bytning af Vilkaar eller hvad Form og Navn man vil give det — skal kunne befri nogen tjenstdygtig Mand fra al Militær tjeneste. Alle skulle udskrives — enten til Linien eller til Forstærkningen — og Alle skulle være tjenstpligtige i lige lang tid. Hvis nu de, som efter Lodtrækningens Udfald direkte overgaa til Forstærkningen, bleve vaaben øvede og ordnede i virkelige Hærafdelinger, saa at Alle kom til at gjøre virkelig Krigstjeneste, vilde Forskjellen kun angaa en mere eller mindre streng Tjeneste. I saa Fald vilde det have mindre Betænkelighed at tilstede en frivillig Ombytning, end saalænge det at udskrives til For stærkningen i Virkeligheden er det Samme, som fuld stændigen at fritages for Militærtjeneste. Jeg har derfor — i Forbindelse med et andet Medlem af Komiteen — foreslaaet, vel at tillade Stilling, men at knytte den til tvende Vilkaar — det ene, at Stilleren selv forinden skal gjenneemgaa en fuldstændig Exercerskole i det Vaaben, hvortil han er udskreven — det andet, at Stillingsmanden forinden skal have tilendebragt sin egen Garnisonstjeneste. Ved det første Forslag tilsigte vi, at de, som ønske at befri sig for den mest byrdefulde og for de fleste mest afskrækkende Tjeneste, nemlig Garnisonen, ligefuldt skulle indtræde i virkelig Militærtjeneste, hvorved altsaa de sociale og nationale Fordele af almindelig Værnepligt i det Mindste tildels ville opnaaes, og den første Betingelse være tilvejebragt for, at ogsaa disse Kræfter i Krigs tilfælde kunne komme til at deltage i Landets Forsvar. Ved det sidste Forslag haabe vi at kunne skaffe Armeen — vel ikke slagvante Veteraner, hvilke ingen Organisation kan skabe, men — en fastere Stok af veløvede Soldater, idet der blandt dem, som have tilendebragt deres egen Garnisonstjeneste, altid vil findes Folk, som, uden just at vælge Krigshaandværket til Livsopgave og Levevej, dog ville være villige til for god Betaling at underkaste sig en forlænget Tjeneste, i hvilken de saaledes ville opnaa en Dygtighed, som kan blive til Støtte for Liniens hurtigt vekslede Slægter, og kan blive et Middel til at forsyne Forstærkningen med underordnede Befalingsmænd. Dette er saaledes det Mæglingsforslag, hvorved det principmæssig Rigtige og Naturlige efter vor Mening vil kunne opretholdes, uden at tilsidesætte Hærens berettigede Krav.

Denne vort Forslags Stilling midt imellem tvende Yderligheder, der begge gjøre Krav paa absolut Gyldighed, men ere hinanden saa modsatte, at den enes fuldstændige Gjennemførelse er det Samme, som den andens fuldstændige

Udelukkelse, har forelebig havt den Virkning, at det er blevet angrebet fra begge sider. Det har derved dog kun kunnet være os en Fyldestgjørelse at se, at de for begge Systemer anførte Grunde have en paafaldende Lighed med dem, som vi for og imod have anført i Komiteebetænkningen, fordi dette giver mig Haab om, at det er vort Forslag, hvorom Stemmerne tilsidst ville samle sig. Viser det sig nemlig, at ingen af de yderlige Meninger kan sættes igjennem, saa ville deres Tilhængere rimeligvis foretrække at redde noget af dem, ved subsidiært at slutte sig til Mæglingsforslaget, fremfor at opgive dem hele og holdne. Derfor ville de, som fra et rent demokratisk Standpunkt betragte Tilstedelsen af Stilling som et Bevis paa, at man »ikke har Sind og Hjerte for de ringere Folkeklasser«, tilsidst faa Oje for, at naar Alle — baade Høje og Lave, baade Rige og Fattige — i Forening skulle gennemgaa en fuldstændig Exercerskole, saa er derved jo det Kammeratskab paa Lighedens Fod, den Identifikation af Armeen og Folket, som de ønske, ikke blot anerkjendt i Principet, men ogsaa gennemført i Virkeligheden, saa at der kun bliver Forskjel imellem noget Mere og noget Mindre, men ikke den skrigende Modsætning mellem Soldat og Ikke-Soldat. Og naar de, som fra et udelukkende militært Synspunkt mene, at Stilling vilde tilføje Armeen »et Saar af umaadelig Dybde«, ikke kunne faa den fuldstændigen forbudt, saa ville de forsone sig med deres Skæbne ved at overveje, at efter Mæglingsforslaget de gode Kræfter, som de frygte for vilde smutte fra dem, ingenlunde ere tabte for Hæren, men tvertimod blive forberedte til at kunne bruges, naar det gjælder at anvende Armeen til dens sande Øjemed, og at det delvise Afsavn, som de beklage, i alt Fald vederlægges ved at skaffe Hæren en Stamme af Folk, som ved uafbrudt Tjeneste i et længere Aaremaal have vundet den Sikkerhed og Paalidelighed, som det er os umuligt at forskaffe dem alle. Stillingens ubetingede Modstandere ville altsaa nødvendigvis foretrække Mæglingsforslaget fremfor den ubetingede Stillingsfrihed. Og omvendt ville de, som fordre en ubegrændset Stillingsfrihed, fordi de enten over Principerne glemme Virkeligheden, eller maaske snarere, fordi de i den Grad ere fordybede i selve Virkeligheden, at de ville kunne frikjøbe sig fra Værnepligtens Opfyldelse paa de muligst billige Vilkaar, ogsaa de ville slutte sig til os, fordi de derved ville opnaa det Væsentlige af hvad de ønske, nemlig. Anerkjendelsen af det Naturlige og Retfærdige i Stillingsretten, og Muligheden for de af Lykken Begunstigede til at befri sig for den Del af Tjenesten, som mest støder deres Følelser og forstyrrer deres andre Sysler. Først naar vi under en eller anden Form faa en virkelig Folkevæbning, saa at alle Vaabendygtige vaaben øves og indtræde i en organiseret Folkehær, først da ville disse Spørgsmaal kunne finde en virkelig fyldestgjørende Løsning. Da vil det maaske blive muligt, at faa de specielle

Tjenester, som ikke kunne undværes og ikke kunne paalægges Folkehæren, udførte ved Frivillige; men selv om dette ikke kan ske, saa at man dog maa tage sin Tilflugt til Lodtrækning, vil dog den nuværende Kollision, hvis Tilværelse og hvis Løsning jeg har søgt at paavise, falde bort. Da ville de tvende stridige Principer kunne bestaa ved siden af hinanden; thi da maa Reglen være: aldeles ingen Stilling til Folkehæren — fuldkommen fri Stilling til Garnisonstjenesten.

Jeg maa endnu tillade mig at bringe et Punkt under særlig Omtale, som maaske er det svageste i vor hele Militærforfatning, nemlig den Maade, hvorpaa man hos os tilvebringer og behandler Underbefalingsmænd, af hvis Dygtighed Hærens Aand og Brugbarhed i en væsentlig Grad er afhængig. En stor Del af disse Befalingsmænd skaffer man sig nu ved at tage dem med Vold, idet man udpiller de bedste af det til Tjeneste indkaldte Mandskab og mod deres Villie paalægger dem en Forlængelse af Garnisonstjenesten, nominelt paa et, men i Virkeligheden paa to Aar. Dette er en saa skrigende Uretfærdighed, at den ærede Deputerede, som under Sagen om Neger-slaveriets Ophævelse paastod, at en »Røver« ikke kunde forsvare sig med, at han »ikke havde Raad til at lade være at røve« [sic.], her muligen kunde finde Anledning til lignende Betragtninger. Den anden Maade er Hverving, og det netop under den Form, som i forrige Tider har bragt »Seelenverkoperiet« i fortjent Vanrygte, nemlig ved Haandpenge og Kapitulation paa langt Aaremaal, — en Fremgangsmaade, der bliver dobbelt forkastelig, naar den anvendes mod halve Børn, som man naturligvis kan tilforhandle sig for bedst Kjøb, om de end ere mindst skikkede til at kommandere voxne Mænd. Det er paa denne Maade, man forskaffer den danske Hær dens Underbefalingsmænd, og man lønner dem saa slet, at man, for at de dog skulle kunne friste Livet, har bibeholdt et maskeret Frikjøb, som i det foreliggende Udkast endog er bragt i formeligt System, idet man nemlig stiller Underofficerer for de Værnepligtige, som ere villige til at give en høj Betaling for at frigjøre sig for al Militærtjeneste, og da i disses Sted indkalder andre Værnepligtige, som naturligvis ikke erholde Stillingssummen. Altsaa: man straffer Dygtigheden ved at presse de Dygtigste mod deres Villie, og man hverver, for ikke at sige køber, unge Mennesker og betaler dem med de Stillingssummer, som retteligen maatte tilkomme dem, der maa udføre Stillernes Tjeneste — det er Hovedtrækkene i det uværdige og fordærvelige System, som Udkastet opretholder. Det har ikke fundet mindste Billigelse i Komiteen, men da dens Majoritet har troet at burde skyde Sagen fra sig som Noget, der nærmest henhører til Armeorganisationen, har jeg derom stillet Forslag, som jeg anbefaler til Forsamlingens Overvejelse.

Ved Indførelsen af almindelig Værnepligt vil Opgavens Løsning blive meget lettere; thi da man paa Grund af Bondernes store Ulyst til at paatage sig en længere Militærtjeneste, end uundgaeligt, har været henvist til hovedsageligen at rekrutere Underofficersklassen fra den for Værnepligt fritagne Kjøbstadbefolkning, vil det ikke fejle, at man vil erholde et baade rigeligere og bedre Udvalg og derved tillige billigere Vilkaar, naar ogsaa den inddrages under Værnepligten, idet der da ikke vil blive Spørgsmaal om at paatage sig en Tjeneste, som ikke paaligger denne Befolkning, men kun om at aftjene sin Værnepligt som Befalingsmand i Stedet for som Menig. Imidlertid er det en Selvfølge, at Magtens Tilløkkelse ikke vil være tilstrækkelig til at bevirke frivillig Tilgang, men at dertil ogsaa kræves en passende Lønning. Høj behøver den dog ikke at være, og naar man sammenlægger Alt, hvad Underofficeren alt nu oppebærer i Penge, Brød, Kvarter, Mundering, Haandpenge, Gratialer, Skolepenge, Pensioner osv. osv., saa vil man finde, at det ikke er store Tilskud, der ville udkræves for at berede ham passende, om end tarvelige Kaar. Jeg henvender mig derfor til de ærede Herrer, som igaar slog om sig med Millioner, for at tilvejebringe en hel Armee af lutter Frivillige, om nu at hjælpe mig til at skaffe frivillige Underbefalingsmænd ved en ringe Forbedring af deres nuværende Lønning; Millionærerne fra igaar ville sikkert finde, at dette kan naaes, uden at overanstrenges deres Generøsitet. Men for at naa Maalet vil det være nødvendigt, ved siden af en Lønningsforbedring at indrømme Underofficererne Ret til at kunne avancere til højere Poster — i det Mindste til Kompagnichefer. Vel vil denne Udsigt — som saa mange andre Udsigter i Livet, for de Fleste vise sig som en Illusion; men selv om det kun er forholdsvis Faa, for hvilke den bliver til Virkelighed, kan der ingen Tvivl være om, at den vil være et kraftigt Middel ikke blot til at hæve den hele Klasses Aand og Æresfølelse, men ogsaa til at skaffe den frivillig Tilgang ogsaa blandt saadanne Mænd, for hvilke denne Stilling ikke er en sidste Udvej, men Begyndelsen til en hæderlig Karriere. Disse højst vigtige Reformere ville ikke blot blive lettede ved Indførelsen af almindelig Værnepligt, men de ville tillige derigjennem erhverve mange og formaaende Talsmænd. Hvad Stænder forsamlingen alt nu kan gjøre til deres Fremme, er først og fremmest at modsætte sig de Bestemmelser i Ud kastet, der gaa ud paa at opretholde det nuværende System, og som kun alt for meget ligne Plakaterne paa de Boder, hvori fordem Hververne drev deres Menneske handel. Men ved Siden deraf vil jeg anse det for ønske ligt, om de lige saa bestemt som ærbødigt ville udtale den Fordring, at al den Tjeneste, som gaar udover det Maal, der ligeligen paalægges det hele udskrevne Mand skab, maa blive tilvejebragt ad

Frivillighedens Vej.

Denne Grundsætning vil da nærmest finde Anvendelse paa Armeens Underbefalingsmænd; men dens Virksomhed vil ikke være indskrænket dertil. Det vil af Betænkningen ses, at naar man, uden at forhøje Artilleriets Styrke, noget forøger dets aarlige Tilgang, kan man forkorte dets Garnisonstjeneste med 1 Maaned, og naar da Fodgardens Tjeneste nedsættes med 6 Maaneder, vil — bortset fra Exercerskolerne og Permitteringerne — den legale Tjenestetid blive lige for hele Armeen, nemlig 4 Aar i Linien, hvoraf 2 i Garnisonen, 4 Aar i Reserven og 8 i Forstærkningen. Undtagen er da kun Hestgarden (og Gardehusarerne), for hvilke Udkastet bestemmer 4 Aars Garnison, som desuden ofte forlænges til 5 eller endog til 5½ Aar. Jeg tror Forsamlingen vil have let ved rigtigheden at forstaa, hvad dette vil sige, naar den vil efterse den Bestemmelse i Udkastet, der som Straf for Rømning sætter 4 Aars Garnisonstjeneste lige med 6 Gange 5 Dages Vand og Brød, og derpaa i den umiddelbart derefter følgende Paragraf vil finde 4 Aars Garnisons tjeneste bestemt som Straf for at være — en ualmindelig høj og smuk Mand. Jeg tror, at man let maa kunne blive enig om, at der fornuftigvis og hæderligvis her kun er Valget mellem to Ting, enten at lønne denne særlige Tjeneste saaledes, at man kan faa den opfyldt ad Frivillighedens Vej, eller ogsaa at give Afkald paa samme. Jeg tror, at det sidste ikke kan have sær Betænknelighed, siden Udkastet bestemmer, at disse bedst øvede Folk i den hele Armee skulle fritages for at overgaa til Forstærkningen, hvorved det synes antydet, at de i Virkeligheden ikke høre til Landets Forsvarsvæsen, men til Hofetaten. Kan derfor Militærbudgettet ikke bære Udgifterne til at skaffe Kongen en frivillig Garde, saa skjønner jeg ikke rettere, end at Hans Majestæt enten maa afholde dem af sin Civilliste, eller ogsaa opgive en Luxusartikel, som man ikke har Evne til at betale.

Kilde

Carl Ploug: 1873. Orla Lehmanns efterladte skrifter. Bd. 3. København: Gyldendal.

Kildetype

Dokumentation i bogværk

Tags

Politisk tale, Stænderforsamlingstale

URI

<https://www.dansketaler.dk/tale/orla-lehmanns-tale-paa-roskilde-staenderforsamling-ii-1846>